

דגשים ללמידה – בראשית פרק טז

// מזכיר כי בטרם קריאת הדף יש לקרוא את "איך להשתמש נכון בדגשים ללמידה לפרק" //

רקע:

בפרק ט"ז ראינו את ברית בין-הבתרים, ואילו פרק ט"ז הוא הראשון במסכת פרקים בה אנו צופים בקשיים שונים בדרך למימוש הבטחות הברית. הפרק מחד מאוד אנושי: רווי מתח, עצב וקנה, ומאידך – אלהים תמיד ברקע בתור זה שמכווין את ההתרחשות. באכספוזיציה לפרק נכתב: "וְשָׂרִי אִשָּׁת אַבְרָם לֹא יֵלְדָה לוֹ וְלֵהָ שִׁפְחָה מִצְרַיִת וְשִׁמָּה הָגֵר" (פס' 1), אולם כבר בפסוק השני חוסר פוריותה של שרי מיוחסת לה: "וַתֹּאמֶר שָׂרִי אֶל-אַבְרָם הִנֵּה-נָא עֲצָרְנִי יְהוָה מֵלֵדִיתִי. זאת נקודת ההתחלה של הפרק: שלוש דמויות, שרי העקרה, הגר השפחה, ואברם בתוכם. בנקודה הזו כדאי לשוב ולקרוא את הפרק.

על הבמה שלוש דמויות – כולן מסכנות, כולן רעות

עשר שנים חיכה הזוג לילד מאז הגיע לארץ כנען ("וַתֵּלֶךְ שָׂרִי אִשָּׁת-אַבְרָם אֶת-הָגֵר הַמִּצְרַיִת שִׁפְחָתָהּ מִקֵּץ עֶשְׂרֵי שָׁנִים לְשֵׁכַת אַבְרָם בְּאַרְץ כְּנָעַן וַתֵּתֶן אֹתָהּ לְאַבְרָם אִישָׁהּ לֹא לְאִשָּׁה" פס' 3). שרי בנקודה הזו באה לאברם בהצעה לקחת את שפחתה, הגר, כדי שתביא לו ילדים. אברם מסכים, הגר נכנסת להריון "וַתֵּרָא כִּי הָרְתָהּ וַתִּקַּל גְּבִרְתָּהּ בְּעֵינֶיהָ" (4). הגר, השפחה שילדה לאברם, מזלזלת בשרי. שרי, שגם כך הסיטואציה לא פשוטה לה, נאלצת לספוג גם את זלזולה של שפחתה. בחוקי העולם העתיק מצוין "אם (האמה = השפחה) תלד בנים ואחרי-כן תשווה עצמה לגבירתה, גבירתה לא תיתן אותה בכסף (לא תמכרנה), מפני שילדה בנים. היא תשים עליה אות (עבדות) ותימנה אותה בין האמהות" (חוקי ח'מורבי סעיף 146). כלומר – שרי בסיטואציה הזאת צריכה לשים את הגר "במקומה". להזכיר להגר את היותה שפחה. שרי הולכת לאברם ואומרת לו: "חֲמֹסִי עָלֶיךָ אֲנֹכִי נָתַתִּי שִׁפְחָתִי בְּחִיקְךָ וַתֵּרָא כִּי הָרְתָהּ וַאֲקַל בְּעֵינֶיהָ יִשְׁפֹּט יְהוָה בֵּינִי וּבֵינֶיךָ" (5). שרי מבקשת מזור מאברם, מבקשת ממנו שישב את ההדורים, שהוא ידאג להעמיד את שרי במקומה, אך אברם עונה לה באפרוריות: "הִנֵּה שִׁפְחָתְךָ בְּיָדְךָ עֲשִׂי-לָהּ הַטּוֹב בְּעֵינֶיךָ" (6), או במילים אחרות – זאת לא בעיה שלי, תפתרי את הבעיה בעצמך. שרי פותרת את הבעיה: "וַתַּעֲנֶה שָׂרִי" (= שרי הפכה את הגר לאמה רגילה, משרתת ללא פריווילגיות מיוחדות).

הגר בתגובה "וַתִּבְרַח מִפְּנֵיהָ". כאן אלהים נכנס שוב לסיפור "וַיִּמְצָאָהּ מְלֹאךְ יְהוָה עַל-עֵין הַמִּיִּם בַּמִּדְבָּר עַל-הָעֵין בְּדֶרֶךְ שׁוּר: ח וַיֹּאמֶר הָאֵל שִׁפְחָתְךָ שָׂרִי אִי-מִזֶּה בָּאת וְאַנְהָ תִּלְכִּי וַתֹּאמֶר מִפְּנֵי שָׂרִי גְבִרְתִּי אֲנֹכִי בְּרַחֲתָ: ט וַיֹּאמֶר לָהּ מְלֹאךְ יְהוָה שׁוּבִי אֶל-גְּבִרְתְּךָ וְהִתְעַנִּי תַּחַת יָדֶיהָ" (7-9). המלאך מוצא אותה על שפת המעיין באמצע המדבר, ולאחר שמסבירה את קורותיה שולח אותה לשוב ולהתענות תחת ידי שרי. המלאך לא עוצר כאן, ומבטיח להגר כמה הבטחות:

(1) "וְהָרְבָה אֲרֻבָּה אֶת-זֶרְעֶךָ וְלֹא יִסְפָּר מִרְבֵּה" (פס' 10)

(2) "וְהָיָה הָרָה וְיֵלְדָה בֵּן וְקָרָאתָ שְׁמוֹ יִשְׁמָעֵאל כִּי-שָׁמַע יְהוָה אֶל-עֲנִידְךָ" (פס' 11)

(3) "וְהָיָה יְהוָה פָּרָא אֲדָם יָדוֹ בְּכָל יוֹד כָּל בּוֹ וְעַל-פָּנָיו כָּל-אֲחָיו יִשְׁכָּן" (פס' 12) = בנה יהיה

מהבכירים שבאחיו.

בתוך ההבטחות יש לשים לב למשהו: מדרש השם. שימו לב כי לישמעאל ניתן כאן מדרש שם "וְיִקְרָאתָ שְׁמוֹ יִשְׁמָעֵאל כִּי-שָׁמַע יְהוָה אֶל-עֲנִיָּה" – כלומר שמו של ישמעאל ניתן לו כי הוא עצמו, ישמעאל, ניתן להגר מכיוון ששמע ה' את עניה, את צערה של הגר.

מדרש שם:

דרך סיפורית להסביר שמות וכינויים. פעמים רבות השם נדרש כבר על-ידי הדמות שנותנת את השם. לדוגמא:
* שמו של משה נדרש בשמות ב 10: "וַתִּקְרָא שְׁמוֹ, מֹשֶׁה, וַתֹּאמֶר, כִּי מִן-הַמַּיִם מָשִׁיתִהוּ"

הגר מעט מופתעת: "וַתִּקְרָא שֵׁם-יְהוָה הַדִּבֶּר אֵלֶיהָ אֲתָה אֵל רֹאִי כִּי אֲמַלְהָ הַגֵּם הַלֵּם רֹאִיתִי אַחֲרַי רֹאִי (13). מדובר בפסוק מעט קשה: ראשית – היא קוראת לאל "אל-ראי" – האל הרואה אותי (אותה). שנית – היא מופתעת מכך שנשארה חיה אחרי שראתה את האל הרואה אותה. כבר דיברנו בעבר על-כך שאנשי התנ"ך חששו מראית האל והאמינו שהרואה את האל מת (הזכרו בסיפור הולדת שמשון לדוגמה).

כאן ניתן גם שם לבאר בו ראתה את האל ונותרה בחיים: "עַל-כֵּן קָרָא לְבָאָר בָּאָר לְחַי רֹאִי" (14). שוב – איך אנו קוראים לתופעה זו?

בפינאלה של הפרק הגר מקיימת את דבר המלאך שדיבר אליה, שבה אל אדוניה ושם "וַתֵּלֶד הָגָר לְאֶבְרָם בֶּן וִיקְרָא אֲבָרָם שֵׁם-בְנוֹ אֲשֶׁר-יָלְדָהּ הָגָר יִשְׁמָעֵאל" (פס' 15). בסוף הסיפור מציין לנו המחבר: "וַאֲבָרָם בֶּן-שְׁמֹנִים שָׁנָה וְשֵׁשׁ שָׁנִים בְּלֶדֶת-הָגָר אֶת-יִשְׁמָעֵאל לְאֶבְרָם" (16).

Happy-end? לא כל-כך. בפרק כ"א שוב יצוף אל פני השטח הסכסוך בין שרי (שאו כבר תקרא שרה) והגר. ואז הוא כבר לא יהיה פשוט כל-כך לפתרון...